

Marcin Binasiak

Chorągiew Łódzka ZHP im. Aleksandra Kamińskiego

Piosenka w harcerstwie – retrospektywa minionego stulecia ruchu harcerskiego. Zarys problematyki

HARCERSTWO

Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa
nr 4/5, 2021/2022, s. 45-58

słowa kluczowe: *piosenka, muzyka, kultura, zespoły artystyczne, sprawności*

Piosenka towarzyszy harcerkom i harcerzom od ponad 100 lat. Obejmuje – zdaje się – niepoliczalną liczbę utworów, powstałych w środowiskach harcerskich w Polsce. Posiada zwykle dość tradycyjną strukturę muzyczną, ale też specyficzne – aczkolwiek zrozumiałe dla uczestników ruchu – nazewnictwo i tematykę. Być może dlatego nie stanowi obiektu zainteresowania magistrantów ani filologii polskiej, ani muzykologii. Czy słusznie?

Wprowadzenie i zastrzeżenia wstępne

Artykuł niniejszy powstawał przez wiele lat. Nie były one spędzone na mozolnym tworzeniu, ale wypełnione własnymi doświadczeniami i przemyśleniami zeń wywiedzionymi, rozmowami z uczestnikami, odbiorcami i organizatorami tzw. kultury harcerskiej oraz popelnianiem notatek, niekiedy sporządzanych naprędce. Wydawało się, że opisanie piosenki harcerskiej, piosenki w harcerstwie jako takiej, a także zagadnień z nimi powiązanych i niemożliwych do wyabstrahowania jest proste, w rzeczywistości jawi się jednak jako

zagadnienie dość obszerne i złożone. To, co wydawało się nieskomplikowane do opisanie w kilku zdaniach, urosło do rangi nadmiernie rozwiniętego artykułu.

Dlatego istnieje konieczność poczynienia kilku zastrzeżeń i określenia w nich tego, co w artykule zostanie ujęte, a czego w nim szukać na próżno.

Niniejszy artykuł w żadnej mierze nie jest:

- wykładem o historii piosenki harcerskiej,
- przedstawioną w szczegółach historią wybranych piosenek harcerskich,
- muzykologiczną analizą synkretycznego gatunku (słowo + muzyka + wykonanie), zawierającą analizy szczegółowe – literackie i muzyczne, odnoszące się do związku słowa i muzyki,
- pieczołowicie przygotowanym leksykonem nazwisk autorów, kompozytorów i wykonawców, a także zamkniętym katalogiem harcerskich przedsięwzięć programowych o charakterze kulturalno-artystycznym.

Jestem natomiast przekonany, że powyższe zagadnienia z powodzeniem mogą stać się kanwą interesujących rozpraw naukowych.

Czytelnik może natomiast wyczytać o:

- próbie nieskomplikowanego zdefiniowania gatunku piosenki harcerskiej,
- realizacji zamierzenia autora w zakresie określenia tematyki piosenek, funkcji, jakie piosenki spełniały i wciąż spełniają,
- pobieżnej charakterystyce pozaharcerskiego repertuaru piosenkarskiego w harcerstwie,
- niezobowiązującym zestawieniu wokально-instrumentalnych harcerskich zespołów artystycznych,
- niekompletnym zestawieniu zespołów z polskiej sceny muzycznej (w nurcie tzw. piosenki literackiej), które wyrosły z nurtu piosenki harcerskiej,
- zapisach dokumentów wewnątrzorganizacyjnych dotyczących rozwijania kultury muzycznej za pomocą instrumentów metodycznych,
- wydawnictwach drukowanych, zwanych śpiewnikami, promujących piosenki, autorów i kompozytorów, a niekiedy także wykonawców,
- kilku harcerskich ogólnopolskich festiwalach, przeglądach piosenki,
- działalności kulturalnej prowadzonej w harcerskich placówkach kultury.

Zagadnienia poruszone w artykule w przeważającej mierze dotyczą Związku Harcerstwa Polskiego. Nie jest to oznaką braku szacunku w stosunku do innych organizacji w ruchu harcerskim, bowiem nie wyklucza utożsamienia pewnych stwierdzeń i uogólnień z tymi organizacjami działającymi obecnie na terenie Rzeczypospolitej Polskiej i poza jej granicami.

Próba definicji i przeznaczenie

Piosenka harcerska to utwór słowno-muzyczny traktujący o dowolnie wybranym wydarzeniu, związanym z szeroko pojętym harcerskim stylem życia.

Zatem każdy przejaw działalności harcerskiej, znajdujący odzwierciedlenie w tekście słownym utworu, stanowi o przyporządkowaniu do omawianego gatunku

Piosenka harcerska przeznaczona jest – w przypadku ZHP – dla członków organizacji: zuchów (6-10 lat), harcerek i harcerzy (10-13 lat), harcerek starszych i harcerzy star-

szych (13-16 lat), wędrowniczek i wędrowników (16-21 lat), przy czym odrębną grupę co do zasady tworzą w harcerstwie piosenki dla zuchów, odrębną zaś piosenki przeznaczone dla pozostałych gałęzi metodycznych.

Tematyka i charakterystyka piosenek harcerskich

Krzysztof Heering, we wstępie do „Śpiewnika harcerskiego”, pisał: *Piosenka towarzyszy harcerzom od r. 1910, odzwierciedlając ich ideały i codzienne działanie: zbiórki, pracę, rozwijanie zainteresowań i postaw życiowych, życie obozowe, ogniska i wędrowki. (...) W latach powojennych piosenka umiała trudne, pełne pracy dni. Piosenki rodzą się i dzisiaj – podczas harcerskich operacji, akcji letnich i zimowych, kursów instruktorskich, z okazji festiwalu, konkursów itp.*

W latach 1910-1918 powstało wiele piosenek harcerskich, traktujących o dążeniach narodowyzwoleńczych, a także obrazujących niełatwy los polskich skautów prowadzących działalność konspiracyjną pod zaborami. Po-brzmiewają w nich *religijne i patriotyczne treści, powstaniowe i wojenne nuty, melodie pierwszych lat Niepodległości* (...)². Spośród nich trzeba wymienić „Święta miłości kochanej Ojczyzny” (sł. Władysław Bełza, muz. Władysław Sawicki) z 1912 r., nawiązującą w treści do „Hymnu do miłości Ojczyzny” Ignacego Krasickiego, „Ledwie skowronki, srebrzyste dzwonki...” (sł. harcerze lwowscy, mel. bułgarskiego hymnu narodowego „Szumi Marica”; bułg. Шуми Марица), obowiązującego w latach 1885-1944) z 1913 r. czy „Bracia skauci” (aut. harcerzy hufca harcerskiego w Moskwie) z 1917 r.

Lata 1918-1939 to okres rozkwitu harcerstwa. To także okres wypełniony piosenkami o *charakterze organizacyjnym, prezentującymi ówczesne, a po części aktualne i dziś idee harcerstwa* (...), jak również *piosenkami obozowymi i ogniskowymi*, a także *wycieczkowymi i żartobliwymi*³. Powstały wówczas m.in.: „Harcerska dola” (sł. Michalina Czajkówna, mel. ludowa), „Jak dobrze nam” (autorzy nieznan), „Dalej, wesoło” (sł. uczestnicy kursu podharcemistrzowskiego w Chełmie, mel. popularnej piosenki skautów amerykańskich), „Gdy szedłem raz od Warty” (autorzy nieznan), „Niedola skauta” (sł. W. Ruszkowski, mel. ludowa z kieleckiego) czy najbardziej znana z tego okresu piosenka harcerska „Płonie ognisko i szumią knieje” (sł., muz. Jerzy Braun), która powsta-

1. K. Heering (wyb. i opr. muz.), Śpiewnik harcerski, Warszawa 1988, s. 5.

2. J. Skiba, Z dziejów piosenki harcerskiej. 1911-1939. Pod lilii znakiem 1939-1945, harcerska piosenka wojenna, Warszawa 1993, s. 7.

3. K. Heering, Śpiewnik..., s. 6.

ła u progu niepodległości, w 1918 r. Oprócz piosenek harcerskich o tematyce patriotycznej w tym okresie powstawały pierwsze harcerskie piosenki turystyczne, takie jak „Ku Orlej Perci” z 1927 czy „Podnóża moich gór” z 1929 r., których autorką i kompozytorką była Olga Drahonowska-Małkowska, a także harcerskie piosenki żeglarskie, spośród których najbardziej znaną jest „Pod żaglami Zawiszy” (sł. Maria Bukarówna i członkowie załogi s/y *Zawisza Czarny*, muz. autor nieznany; melodia zapożyczona z piosenki „Pod żaglami *Grażyny*”, powstałej w 1935 r. w żeglarskiej drużynie harcerek „Żaby”).

Można spotkać się ze stwierdzeniem, że piosenki harcerskie – te dawne, przedwojenne – są smutne, większość w tonacjach minoryowych. Dorota Wolanin pisze: *Piosenka harcerska, w szczególności ta, która powstała u zarania dziejów harcerstwa, nie jest smutna. Jest rzewna, jest melancholijna, jest sentymentalna, ale nie smutna! Jakaż mogłaby być piosenka, która powstawała w czasach, kiedy o Ojczyźnie się marzyło? Kiedy o Ojczyźnie się śniło? Przecież Polska, zniewolona jarzmem zaborów, tkwiła (...) tylko w sercach twórców harcerstwa, twórców piosenki harcerskiej! Dlatego zaraz potem w piosence pojawia się wielki zapal, chęć i siła budowniczych Niepodległej. To wszystko osnute jest melancholią i sentymentalizmem wpisanymi przeciw w ducha narodu słowiańskiego. Ale nie smutkiem! (...) W piosence harcerskiej jest coś jeszcze. Niezależnie od czasów i miejsc, w których powstawała, jest w niej przede wszystkim pasja. Pasja jej twórców. Pasja instruktorów i harcerzy, którzy pod rozgwieżdżonym niebem snują marzenia o (często) wolnej, częściej niezależnej i zasobnej Polsce. O świecie pełnym ideałów, ale też zwykłych zdarzeń. O ludziach dobrych i szczęśliwych. Oni potrafią te swoje marzenia przekuć w rzeczywistość. Oni potrafią zmieniać świat na piękniejszy. Polskę na wspanialszą. Ludzi na lepszych. I to jest właśnie ta pasja zawarta w piosence harcerskiej, pasja, która nieważnemu słuchaczowi może się wydać smutkiem⁴. Okres II wojny światowej przyniósł nowe piosenki harcerskie powstałe tuż przed wybuchem, ale i w czasie trwania Powstania Warszawskiego. Najbardziej reprezentatywnymi piosenkami tego okresu są: „Dorota” (sł., muz. Jerzy Dargiel „Henryk”), „Hej, chłopcy, bagnet na broń” (sł., muz. Krystyna Krahelska „Danuta”) i jeden z największych powstańczych przebojów „Pałacyk Michła” (sł. Józef Szczepański „Ziutek”, muz. Jarosław*

Stiaśny na mel. piosenki „Nie damy poprawdowej fali”).

Piosenki harcerskie okresu 1945-1949, do chwili wchłonięcia – „przechwycenia” ZHP przez Związek Młodzieży Polskiej, to przede wszystkim twórczość Jerzego Dargiela⁵. Najbardziej znane piosenki tego okresu to „Harcerska piosenka” (sł., muz. J. Dargiel), która powstała w 1946 r., kiedy J. Dargiel kierował Harcerskim Ośrodkiem Kulturalno-Artystycznym Główniej Kwatery Harcerzy ZHP, „Otwarte okna” (sł., muz. J. Dargiel), powstała także w 1946 r. z okazji XI Światowej Konferencji Skautek w Évian-les-Bains we Francji, a także „Pierwszy apel” (sł. Henryk Gaworski, muz. J. Dargiel), która powstała w 1947 r., w związku z wyjazdem polskich harcerzy na I Światowy Festiwal Młodzieży w czeskiej Pradze.

Harcerstwo odrodziło się na fali odwilży październikowej w 1956 r. Lata 1956-1989 to dla piosenki harcerskiej niezwykle bogaty i różnorodny czasokres. Nastąpiła wówczas żywiołowa restytucja repertuaru przedwojennego, okupacyjnego i znanego z lat 1945-1949. Powstawały wówczas piosenki nawiązujące do wieloletnich, ogólnopolskich przedsięwzięć programowych, takich jak Operacja 1001-Frombork (1966-1973), mająca na celu odbudowę Fromborka, Harcerska Operacja „Bieszczady-40” (1974-1984, a w latach następnych – jako Bieszczadzka Akcja Letnia), organizowana w związku z zagospodarowaniem Bieszczadów, a także do alertów Naczelnika ZHP, ogłaszanych w związku z realizacją konkretnych, wskazanych każdorazowo w haśle alertu zadań społecznie użytecznych, organizowanych rokrocznie (w latach 1965-1980), a sporadycznie w latach następnych. Szczególnie bogaty repertuar, jakim nie może się poszczycić żadna z harcerskich akcji, stworzyli autorzy i kompozytorzy związani z Operacją „Bieszczady-40”. Wtedy to powstały takie piosenki, jak „Bieszczadzki trakt” (sł., muz. Bogusław Adamek), „Bieszczadzki rajd” (sł., muz. Piotr Frankowicz, Julian Jaworz-Dutka), „Pocztówka z Beskidu” (sł., muz. Wiesław Jarosz), „We wtorek po sezonie” (sł. Wiesław Buchcic, muz. Ryszard Pomorski) i wiele, wiele innych.

Okres ten obfitował w powoływanie do życia harcerskich imprez kulturalnych, takich jak Ogólnopolski Festiwal Piosenki Harcerskiej w Siedlcach (od 1970 r., początkowo jako impreza chorągwiarna), Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach

4. <http://stukam.pl/index.php/piosenka-harcerska/>, dostęp 20 VIII 2013.

5. J. Skiba, *Z dziejów piosenki harcerskiej. 1945-1956*. W blasku ogniska, Warszawa 1993.

(od 1973 r.), a także wielu imprez piosenkar-
skich (festiwal, przeglądów, konkursów itp.),
organizowanych przez chorągwie i hufce.

Okres ten charakteryzuje się także repertu-
arem harcerskim powstających zespołów ar-
tystycznych, tworzonym przez profesjonal-
nych autorów i kompozytorów.

W latach 70. i 80. powstało wiele piosenek
obozowych, rajdowych, biwakowych itp.,
wynikających z propagowania w harcerstwie
różnorodnych turystycznych form pracy,
a także inspirowanych nowo powstałym nur-
tem turystycznym w piosence studenckiej.
Także ogólnopolskie rajdy (Świętokrzyski
od 1959 r., Radomski od 1965 r.), odradzający
się ruch starszoharcerski i organizowane od
1982 r. Polowe Zbiórki Harcerstwa Starszego
(PZHS), a także Centralne Akcje Szkoleniowe
(1981-1983) sprzyjały rozwojowi harcerskiej
piosenki turystycznej.

W latach 80. tworzono także repertuar w po-
woływanych szkołach instruktorskich: Cen-
tralnej Szkole Instruktorów Zuchowych im.
Janusza Korczaka w Oleśnicy (1982), Szkole
Harcerstwa Starszego „Perkoz” w Waszecie
k. Olsztynka nad jez. Pluszne (1983) a także
w Centralnej Szkole Instruktorów Harcers-
kich „Nadwarciański Gród” im. Tadeusza
Kotarbińskiego w Załęczu Wielkim (1983).
Godny zauważenia harcerski repertuar pio-
senkarski stworzyli autorzy i kompozytorzy
związani z CSIH w Załęczu Wielkim, gdzie
powstały takie piosenki, jak „Załęczańska
ballada” (sł. Wiesław Buchcic, muz. Zbigniew
Piasecki), „Czar ogniska” (sł. Wojciech Fiwek,
muz. Zbigniew Piasecki) czy „Optymistyczny
deszcz” (sł. Jarosław Lisiecki, muz. Zbigniew
Piasecki).

Również znani i uznani autorzy oraz kompo-
zytorzy tworzyli piosenki harcerskie, takie
jak np. „Słoneczko woła nas” (sł. Ernest Bryll,
muz. Katarzyna Gärtner), „Twój czas” (sł. Jo-
nasz Kofta, muz. Andrzej Zygierewicz), „Pło-
mien” (sł. Jonasz Kofta, muz. Mateusz Świę-
cicki) czy bardzo znaną i popularną piosenkę
„Zielony płomień” (sł. Bogusław Choiński,
Marek Dagnan, muz. Andrzej Kurylewicz).

Po 1956 powstało i prowadziło niezwykle oży-
wioną działalność wiele harcerskich placówek
kulturalnych, takich jak domy kultury, domy
harcerza, pałace młodzieży itd., gdzie organi-
zowano warsztaty literackie, kompozytorskie,
piosenkarskie, a w których swoje siedziby
miały harcerskie zespoły artystyczne.

Warto zauważyć i dobitnie podkreślić, że
w latach 1956-1989 piosenka harcerska była
istotnym elementem nieformalnej edukacji

prowadzonej w harcerstwie w ramach dzia-
łalności kulturalno-artystycznej, a finanso-
wanie z budżetu państwa harcerskiej dzia-
łalności kulturalnej w tych latach zapewniało
autorom, kompozytorom i wykonawcom wła-
ściwy rozwój. Transformacja ustrojowa pań-
stwa w 1989/1990 i zaistnienie pluralizmu
w ruchu harcerskim zakończyło bezpośrednie
finansowanie organizacji harcerskich, co spo-
wodowało zapaść w wielu dziedzinach akty-
wności ruchu, także w sferze kulturalno-arty-
stycznej.

Piosenki harcerskie, tworzone po 1989 r.,
związane są – podobnie jak w latach poprzed-
nich – z dużymi przedsięwzięciami progr-
mowymi, np. ogólnopolskimi zlotami ZHP –
na polach Grunwaldu (1988), w Pająku (1991),
Zegrzu (1995), Gnieźnie (2000), Kielcach
(2007), Krakowie (2010) czy Gdańsku (2018).
Współcześnie, w dobie kultury masowej, de-
terminowanej materializmem i konsump-
cjonizmem, piosenek harcerskich powstaje
stosunkowo niewiele, a te najnowsze (pisane
najczęściej przez amatorów) nie znajdują już
tak powszechnego zainteresowania, jak pio-
senki z repertuaru minionych lat. Coraz sil-
niejszy wpływ na kształtowanie repertuaru
harcerskiego odgrywają promowane w me-
diach (telewizja, radio, internet) „produkty
masowego rażenia”, z perspektywy autora
błędnie nazywane piosenkami.

W tym miejscu należałoby poczynić wzmiankę
o promocji piosenki harcerskiej. Kiedyś taką
promocją zajmowała się nieistniejąca już Roz-
głośnia Harcerska. Obecnie można znaleźć
piosenki harcerskie w audycjach radiowych
niszowych rozgłośni, najczęściej studenckich.
Zwykle audycje takie prowadzi osoby, które
wciąż działają w harcerstwie, bądź działa-
ły onegdaj, wzięły z organizacją rozbrat, ale
harcerstwo wciąż jest ważnym elementem ich
życia i źródłem dobrych wspomnień. Można
z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić,
że jedyną piosenkarską imprezą dedykowaną
m.in. piosence harcerskiej, która ma właściwą
oprawę medialną i tym samym ogólnopolską
promocję, jest coroczny Harcerski Festiwal
Kultury Młodzieży Szkolnej odbywający się
latem w Kielcach.

Niemożliwą do przecenienia rolę w propago-
waniu piosenki polskiej, w tym piosenki har-
cerskiej, spełniają dwie znamienite instytucje:
Muzeum Polskiej Piosenki w Opolu i Ośrodek
Kultury Biblioteka Polskiej Piosenki w Kra-
kowie. Szczególnie przydatne są – w kontek-
ście portretowanego gatunku – zgromadzone
w serwisie internetowym BPP w Krakowie⁶

teksty piosenek wraz z informacjami o autorach i kompozytorach, historii powstania i – co niezwykle cenne i przydatne – wskazówkami bibliograficznymi.

Funkcje piosenek harcerskich

Podstawowe funkcje, jakie – w zależności od poruszanej tematyki – mogą spełniać piosenki harcerskie, to:

- artystyczna – kształtująca wrażliwość na sztukę, umuzykalniająca,
- edukacyjna – kształtująca pożądane postawy wychowawcze (harcerski system wartości zawarty w Prawie i Obietnicy Zucha, Prawie i Przrzeczeniu Harcerskim oraz Zobowiązaniu Instruktorskim) i patriotyczne, rozumienie poezji, propagowanie różnych dziedzin zainteresowań (turystyka, żeglarstwo, ekologia itd.),
- emocjonalna i ekspresyjna – pozwalająca na ujawnianie własnych uczuć, przeżyć, emocji,
- intelektualna – budująca intelekt poprzez przyswajanie wiedzy zawartej w tekstach piosenek,
- konsolidująca i integracyjna – budująca wspólnotę,
- kreatywna i rozwojowa – zachęcająca tworzenia nowych utworów, a także umożliwiająca kształtowanie osobowości,
- popularyzatorska – popularyzująca nowe utwory, popularyzująca poezję,
- użytkowa (ludyczna) – umożliwiająca wspólne wykonywanie każdemu członkowi ZHP bez względu na indywidualne umiejętności muzyczne.

Rodzaje pieśni i piosenek harcerskich

Niektóre pieśni harcerskie są tradycyjnie nieodłącznym elementem obrzędów, pielęgnowanych w podstawowych jednostkach organizacyjnych, jakimi są gromady, drużyny i kręgi.

Hymny w harcerstwie

Pierwszym hymnem harcerskim była „Rota” Marii Konopnickiej z muzyką Feliksa Nowowiejskiego. Utwór został skomponowany z okazji Złotu Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zorganizowanego w Krakowie w dniach 14-17 lipca 1910 r. w związku z przypadającą 500. rocznicą Bitwy pod Grunwaldem. Jej tekst, wraz z życzeniem przyswojenia przez wszystkich skautów, został opublikowany w 3. numerze „Skauta”

z 15 listopada 1911 r. W kolejnych latach „Rota” była publikowana m.in. na harcerskich drukach, widokówkach i w śpiewnikach.

Tekst obecnie obowiązującego Hymnu ZHP powstał na podstawie dziewięciowrotkowej wiersza Ignacego Kozińskiego „Wszystko, co nasze, Ojczyźnie oddamy”, opublikowanego w pierwszym numerze lwowskiego „Skauta” z 15 października 1911 r. Do pierwszej zwrotki Olga Drahonowska (późniejsza żona Andrzeja Małkowskiego) dopisała – za zgodą autora wiersza – refren, dostosowując rymy i cały utwór do melodii rewolucyjnej pieśni „Na barykady, ludu roboczy” (prawdopodobnie autorstwa Ignacego Roźnicy). Z relacji O. Drahonowskiej dowiadujemy się, że pieśń ta od 1905 r. była popularna i śpiewana w całym Lwowie. Z tej przyczyny O. Drahonowska postanowiła dostosować słowa wiersza i refrenu do melodii i rytmu tej właśnie pieśni. W tej formie pod tytułem „Marsz Skautów” utwór został opublikowany w 23. numerze czasopisma „Skaut” z 15 września 1912 r. W kolejnych latach pieśń pod różnymi tytułami („Wszystko, co nasze”, „Marsz harcerzy”) drukowana była w śpiewnikach harcerskich, zawierając zmienioną pierwszą, trzecią i czwartą zwrotkę wiersza I. Kozińskiego, a niekiedy także zwrotki autorstwa O. Drahonowskiej-Małkowskiej.

W świadomości harcerek i harcerzy uznanie pieśni „Wszystko, co nasze, Polsce oddamy” za Hymn ZHP następowało stopniowo, między 1928 a 1934 r. O. Drahonowska-Małkowska twierdziła, że pieśń „Wszystko, co nasze, Polsce oddamy” stała się Hymnem ZHP 10 października 1931 r, kiedy to niezwykle uroczyste obchodzono we Lwowie 20-lecie harcerstwa lwowskiego.

I tak, jak „Rota” nie stała się Hymnem ZHP na mocy oficjalnej decyzji władz ZHP, tak identyczny los spotkał pieśń „Wszystko, co nasze, Polsce oddamy”. Obydwie pieśni zyskały swe szczególne miano poprzez wykonywanie w ważnych i podniosłych chwilach, co spowodowało ich spopularyzowanie w całej organizacji. Dopiero Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich, obradujący w Łodzi w dniach 8-10 grudnia 1956 r., oficjalnie ustanowił pieśń „Wszystko, co nasze, Polsce oddamy” Hymnem ZHP.

Podczas VI Zjazdu ZHP, który odbył się w Warszawie w dniach 28-29 marca 1977 r. wprowadzono do hymnu harcerskiego dodatkową zwrotkę i refren autorstwa Jerzego

Majki („Socjalistycznej, biało-czerwonej...”)7, będącą w zamyśle autora symbolem związku tradycji z nowoczesnym, socjalistycznym charakterem organizacji, ale już kolejny, VII Zjazd ZHP obradujący w Warszawie w dniach 15-18 marca 1981 r. postanowił o usunięciu nowo wprowadzonej zwrotki i refrenu.

Pieśń „Wszystko, co nasze” jest hymnem także w innych organizacjach harcerskich działających w Polsce i poza Jej granicami.

Nie można zapominać, że 1 sierpnia 1943 r. Tomasz Jaźwiński skomponował utwór traktowany w latach 1943-1945 jako Hymn Szarych Szeregów („I iść będziemy w Polskę szarymi szeregami...”).

Swój hymn mają także instruktorzy zuchowi. Pieśń „Kochanej Rzeczypospolitej oddaję codzienny nasz trud...” skomponował w 1934 r. Stanisław L. Mościcki.

Hymny posiadają także jednostki harcerskie, np. hymnem Chorągwi Wielkopolskiej ZHP im. Powstańców Wielkopolskich 1918-1919 jest jedna z najstarszych harcerskich pieśni „Już lipa roztula” (sł. Maria Konopnicka, muz. Roman Bergner), dedykowana przez kompozytora skautom wielkopolskim jesienią 1912 r. Z kolei hymnem Hufca ZHP Warszawa-Mokotów im. Szarych Szeregów jest „Marsz Mokotowa” (sł. Mirosław Jezierski „Karnisz”, muz. Jan Markowski „Krzysztof”), który powstał 15 lub 20 sierpnia 1944 r., w okresie Powstania Warszawskiego, a hymnem Szczepu 208 Warszawskich Drużyn Harcerskich i Zuchowych im. Batalionu *Parasol* – „Chłopcy silni jak stal” (inny tytuł: „*Parasola* piosenka szturmowa”; sł. Józef Szczepański „Ziutek”, muz. Danił i Dymitr Pokrassowie), skomponowany 9 sierpnia 1944 r. Hymny posiada również wiele gromad zuchowych i drużyn harcerskich.

Utwory obrzędowe

Wśród obrzędów i harcerskich form pracy, którym towarzyszy oprawa muzyczna, można wyszczególnić następujące pieśni i piosenki:

- Obietnica Zucha – „To zuchy” (sł., muz. Andrzej Starzec),
- Przyrzeczenie Harcerskie – „Idziemy w jasną” (inny tytuł: „Światłany krzyż”, autorzy nieznani), „Harcerski zostanie krzyż” (autorzy nieznani),

- Zobowiązanie Instruktorskie – „Piosenka instruktorska” (sł. 1. i 2. zwrotki – uczestnicy kursu podharcemistrzowskiego w 1947, a 3. zwrotki – Anna Dylkowa w 1959, mel. angielskiej pieśni skautowej),
- Powitanie dnia – „Wstaje dzień” (sł. autor nieznan, mel. międzynarodowej pieśni wieczornej skautek),
- Pożegnanie dnia – „Idzie noc” (sł. polskie Olga Drahonowska-Małkowska, mel. międzynarodowej pieśni wieczornej skautek),
- Rozpoczęcie ogniska – „Płonie ognisko i szumią knieje” (pierwsza zwrotka i pierwszy refren; sł., muz. Jerzy Braun), „Już rozpałiło się ognisko” (autorzy nieznani), „Ogień” (autorzy nieznani),
- Rozpoczęcie zbiórki – piosenka zastępu/hymn drużyny,
- Zakończenie zbiórki/Krąg harcerski – „Bratnie słowo” (sł. Franciszek Kowalski, muz. autor nieznan; pieśń oparta na „Pieśni wygnańców” z 1831 r.),
- Zakończenie ogniska – „Płonie ognisko i szumią knieje” (druga zwrotka i drugi refren; sł., muz. Jerzy Braun), „Pieśń pożegnalna” (sł. Jerzy Litwiniuk, sł. oryg. Robert Burns, „Auld Lang Syne” z 1788 na mel. starej pieśni szkockiej z XV w.), „Bratnie słowo”,
- Apel poranny/Apel wieczorny – „Wszystko, co nasze” (sł. Ignacy Kozielski, Olga Drahonowska-Małkowska, muz. Ignacy Rzońca),
- Mianowanie drużynowym – „Drużynowy” (inny tytuł: „Komendant”; autorzy nieznani),
- Pogrzeb – „Harcerski marsz żałobny” (sł. Anna Suchecka, mel. z 1863 r.), „Marsz żałobny” (sł., muz. Jerzy Dargiel),
- Msza harcerska (także polowa) – „Modlitwa harcerska” (sł., muz. Stanisław Bugajski).

Pieśni obrzędowe i sposoby wplatania ich w poszczególne harcerskie obrzędy najobszerniej i najwłaściwiej przedstawione są w książkach Tadeusza Kwiatkowskiego⁸ i Marka Kudasiewicza⁹.

Repertuar pozaharcerski w harcerstwie

Niezaprzeczalne jest stwierdzenie, że rozwój kultury wokalne i – co się z tym nierozdzielnie wiąże – umuzykalnienie społeczeństwa,

7. Tekst zwrotki: Socjalistycznej, Biało-Czerwonej / Myśli i czyny i uczuć żar! / Nauką, pracą dzisiaj tworzymy / Ojczyzny jutro, swój w życie start, tekst refrenu: Wydluż krok, siły łącz, serca rytm / Do celu zawsze dąż / Z partią nasz młodych trud / W przyszłość marsz, harcerzy polskich ród / Harcerzy polskich ród, za: Leksykon harcerstwa pod redakcją O. Fietkiewicza, Warszawa 1988.

8. T. Kwiatkowski, *Zwyczaje i obrzędy harcerskie*, Warszawa 1937.

9. M. Kudasiewicz, *Obrzędowy piec: zwyczaje, obrzędy, tradycje harcerskie*, Warszawa 1987.

w tym także członków organizacji harcerskich, jest wprost proporcjonalny do edukacji artystycznej w szkole, a także – szczególnie współcześnie – do siły przebiecia „przebojów”, lansowanych w mediach publicznych i niepublicznych, głównie w telewizji. W tym miejscu warto przytoczyć stwierdzenie Włodzimierza Korcza, wyrażone w roku 2022 podczas Krajowego Festiwalu Piosenki Polskiej w Opolu: *Dzisiaj piosenki się produkuje, a kiedyś się je komponowało*¹⁰.

Repertuar pozaharcerski środowisk harcerskich kształtował się odmiennie w poszczególnych dekadach.

W latach 1910-1939 repertuar pozaharcerski stanowiły głównie pieśni historyczne, patriotyczne, piosenki wojskowe, jak również piosenki i przyspiewki ludowe.

W okresie wojny i okupacji w zasadzie śpiewano piosenki wojskowe, powstałe przed wybuchem II wojny światowej, ale także te, pisane po 1 i 17 września 1939 r., podczas internowania polskich władz państwowych i wojskowych w Rumunii. Podobnie repertuar kształtował się w okresie powojennym, do 1949 r. i pod koniec lat 1950.

Początek lat 1960 to zdecydowanie obcy harcerstwu ideologicznie repertuar piosenkarski, traktujący o walce mas, walce o socjalistyczną Ojczyznę, o współpracy z ZSRR, pieśni i piosenki ludu pracującego miast i wsi. W grupie piosenek zalecanych były także piosenki wojskowe (ale tylko traktujące o AL lub o GL, w żadnym razie o AK czy PSZ na Zachodzie), a także piosenki organizacji pionierskich, istniejących w krajach demokracji ludowej. Mimo indoktrynacyjnego charakteru implementowanego repertuaru, w wielu środowiskach – jakby na przekór – śpiewano piosenki wojskowe, patriotyczne i ludowe, w tym m.in. piosenki sławiące piękno Kresów. Do harcerskiego repertuaru poczuli wkraczać polscy i zagraniczni (w tym rosyjscy) wykonawcy z kręgu nowego gatunku – piosenki literackiej.

Z końcem lat 1960 rozpoczął się w dziejach harcerstwa i harcerskiej piosenki nowy rozdział. Znowu wolno było mówić o Armii Krajowej, śpiewać przedwojenne i wojenne patriotyczne i wojskowe piosenki. Jednym z pierwszych środowisk harcerskich, które przyjęło za patrona Szare Szeregi, był Hufiec ZHP Warszawa Mokotów. Był rok 1967. W roku 1970 odbył się I Rajd „Arsenał”, upamiętniający harcerzy Szarych Szeregów – uczestników pamiętnej akcji, przeprowadzo-

nej 26 marca 1943 r. W rajdach uczestniczą do dziś, przypominając dawny kanon pieśni i piosenek, powstańcy warszawscy, harcerze Szarych Szeregów, żołnierze Armii Krajowej. Lata 1970 to fascynacja w harcerstwie piosenką turystyczną. Z odbywających się, nowo powstałych przeglądów piosenki tego nurtu, budowana jest najobszerniejsza obecnie część harcerskiego repertuaru o tematyce z harcerstwem wprost nie związanej, choć harcerstwu bliskiej. Z Bazy „Pod ponurą małą” (w Szklarskiej Porębie), gdzie od 1968 r. odbywa się Ogólnopolska Turystyczna Giełda Piosenki Studenckiej, z Ogólnopolskiego Turystycznego Przeglądu Piosenki Studenckiej „BAZUNA”, organizowanego od 1971 na Kaszubach, a także z lubelskiej „Chatki Żaka”, gdzie od 1972 (z kilkunastoletnią przerwą) odbywa się Epidemia Piosenki Turystycznej (obecnie Ogólnopolski Festiwal Piosenki Studenckiej i Turystycznej) „BAKCYNALIA” i z Ogólnopolskiego Studenckiego Przeglądu Piosenki Turystycznej „YAPA”, odbywającego się od 1974 r. w Łodzi płynęły pieśni i piosenki, które szybko zyskały uznanie w środowiskach harcerskich i na stałe weszły do repertuaru drużyn i kręgów instruktorskich. Pośród nich najbardziej zaszczytne miejsce zajmują zapewne piosenki Wojtka Belona i „Wolnej Grupy Bukowina”.

W latach 1980 utrzymała się tendencja do pozyskiwania piosenek turystycznych z powyższych imprez piosenkarskich. Imprez tych odbywało się w tamtych latach kilkadziesiąt, zatem było skąd czerpać. Wciąż pojawiały się nowe festiwale i przeglądy, spośród których warto wymienić chociażby Przegląd Piosenki Studenckiej „TARTAK” w Warszawie (dziś już nieodbywający się), organizowany przez Wojskową Akademię Techniczną. Na przełomie lat 1970 i 1980 pojawił się Jacek Kaczmarek i niektóre (możliwe do amatorskiego wykonania) jego piosenki zostały zaczerpnięte przez środowiska harcerskie. Na pierwszą połowę lat 1980 przypadł z kolei debiut „Starego Dobrego Małżeństwa” i harcerstwo, zauroczone nowymi aranżacjami znanych już wówczas w innej oprawie muzycznej (w tym m.in. autorskiej) wierszy, zachwycono się na długie lata twórczością Edwarda Stachury w wykonaniu SDM. Lata 1980 to także wzrost zainteresowania piosenką żeglarską, płynącą w znacznej mierze z Krakowa, z Festiwalu Piosenki Żeglarskiej (obecnie posiadającego status imprezy międzynarodowej) „SHANTIES”, organizowanego od 1981 r.

10. <http://www.polskieradio.pl/7/477/Artykul/882579,Wlodzimierz-Korcza-po-moich-slowach-w-Opolu-stalem-sie-klasykiem>, dostęp 22. III. 2022.

Ostatnie lata przyniosły kilka nowych przeglądów piosenki turystycznej, spośród których należy dostrzec Międzynarodowy Festiwal Piosenki Turystycznej „KROPKA”, organizowany od 2007 r. w Głuchołazach, a także Ogólnopolski Festiwal Piosenki Turystycznej „NOCNIK”, odbywający się w murach dawnego więzienia w Łęczycy od 2005 r. W tym czasie – oprócz piosenek turystycznych – do kanonu utworów wykonywanych przez zastępy i drużyny harcerskie dołączyły piosenki z polskiej sceny rockowej i popowej, a także piosenki wykonawców z tzw. krainy łagodności, prezentujących piosenkę literacką. Popularne i chętnie wykonywane stały się piosenki „Perfectu”, „Dżemu”, „Lady Pank”, „Elektrycznych Gitar”, „HEY”, a także „Pod Dudą”, Maryli Rodowicz, „Raz Dwa Trzy”, Martyny Jakubowicz i in.

Patrząc z perspektywy czasu na – na przemian – upadające i odradzające się przeglądy piosenki turystycznej, tak bliskie harcerskiej braci, można stwierdzić, że gatunek ten przetrwał w znacznej mierze właśnie dzięki harcerkom i harcerzom. Oni to bowiem – po upadku turystyki masowej (głównie studenckiej, ale też turystyki zakładów pracy itp.) – uprawiają wiele form turystyki, a także licznie i aktywnie uczestniczą w przeglądach piosenki turystycznej.

Harcerskie zespoły artystyczne, autorzy i kompozytorzy ich repertuaru

Spośród wielu harcerskich wokально-instrumentalnych zespołów artystycznych, wypada wymienić chociaż kilka:

- Reprezentacyjny Zespół Artystyczny ZHP „Gawęda” z Warszawy, założony w 1953 r. przez Andrzeja Kieruzalskiego, dla którego pisali Wanda Chotomska, Jonasz Kofta, Ryszard Marek Groński, a muzykę komponowali Teresa Niewiarowska, Stanisław Mrowiński, a przede wszystkim nieoceniony Włodzimierz Korcz.
- Harcerski Zespół Artystyczny Chorągwi Śląskiej ZHP „Słoneczni”, założony w 1972/1973 w Katowicach przez Edwarda Sośnierzę, znany z aranżacji najdawniejszych pieśni i piosenek harcerskich (uwiecznił na płycie CD antologię piosenki harcerskiej 1911-1980).
- Manufaktura Piosenki Harcerskiej „Wartaki” z Koła, Reprezentacyjny Zespół Chorągwi Wielkopolskiej ZHP założony w 1973 r. przez Henryka Perzyńskiego,

który jest równocześnie autorem i kompozytorem większości piosenek.

- Harcerski Zespół Wokально-Instrumentalny „Wołosatki” z Kielc, założony w 1974 r. przez Ryszarda Pomorskiego i Stanisława Adamczaka, dla którego pisali Wiesław Buchcic, Mirosław Souczek, Piotr Frankowicz, Wiesław Jarosz, a większość piosenek skomponował R. Pomorski. Zespół nagrał również płytę CD z okazji Światowego Zlotu Harcerstwa Polskiego „Gnieźno 2000”, zawierającą najstarsze piosenki harcerskie.
- Harcerski Zespół Artystyczny „Krajki” z Pałacu Młodzieży im. Juliana Tuwima w Łodzi, założony w 1975 r. dla którego pisali Waldemar Wolański, Piotr Słowikowski, Krzysztof Smoczyk, Anna Kołodziejczak, a większość repertuaru skomponował Maciej Latałski.

Zespoły profesjonalnej sceny muzycznej wyrosłe na gruncie piosenki harcerskiej

Spośród wykonawców, rozpoczynających karierę estradową na imprezach piosenkarskich, a kontynuujących działalność na profesjonalnej estradzie muzycznej, można wymienić m.in.:

- Andrzeja Starca (Gdańsk),
- „Bra-De-Li” (Radom),
- „Czerwony Tulipan” (Olsztyn),
- „Krażek/Tak Czy Owak” (Warszawa),
- „Packet” (Gdańsk),
- „Pod Dudą” (Łódź),
- „Słodki Całus od Buby” (Gdańsk),
- „Wolna Grupa Bukowina”/Wojtek Belon (Busko-Zdrój/Kraków),
- „Wołosatki” (Kielce),
- „Zakaz Wyrzedzania”/„Zakaz W” (Łódź).

Wszyscy wyszczególnieni wykonawcy są laureatami festiwali, przeglądów i konkursów piosenki, mają na koncie wydawnictwa fonograficzne (niekiedy także nutowe), często występują na imprezach harcerskich.

Instrumenty metodyczne

W harcerstwie funkcjonują instrumenty metodyczne wspierające indywidualny i zespołowy rozwój artystyczny (wokально-instrumentalny), przeznaczone dla wszystkich gałęzi metodycznych.

Sprawności zuchowe

GRAJEK¹¹

11. *Programy sprawności zuchowych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 9.

1. Wiem, co to jest pięciolinia, nuta, klucz wiolinowy i pauza. Potrafię odróżnić całą nutę, półnutę, ćwierćnutę i ósemkę. Wyjaśniłem(-łam) mojej gromadzie znane mi znaki muzyczne.
2. Znam podział instrumentów na dęte, perkusyjne i strunowe.
3. Samodzielnie wykonałem(-łam) z dostępnych materiałów (garnki, puszki, patyki itp.) prosty instrument perkusyjny i grałem(-łam) na nim podczas piosenki śpiewanej przez gromadę.
4. W swoim otoczeniu znalazłem(-łam) kilka przedmiotów, które wydają ciekawe dźwięki.
5. Rozpoznałem(-łam) dźwięki wydawane przez różne przedmioty, np. garnek, kartka papieru, szklanka.
6. Umiem wystukać proste rytmy. Akompaniowałem(-łam) gromadzie do różnych piosenek.
7. Przygotowałem(-łam) koncert z wykorzystaniem niekonwencjonalnych instrumentów (grzebień, piła, pokrywki, puszki z grochem).
4. Potrafię zaśpiewać przynajmniej pięć szant i opowiedzieć ich treść.
5. Wymyśliłem(-łam) gesty i ruchy do jednej z żeglarskich piosenek.
6. Znam nazwy kilku zespołów, które śpiewają szanty. Mam swój ulubiony zespół szantowy. Posiadam nagrania jego piosenek lub potrafię zaśpiewać kilka z nich.
7. Wystąpiłem(-łam) na zuchowym festiwalu, śpiewając solo lub z szóstką piosenkę żeglarską.

ŚPIEWAK/ŚPIEWACZKA¹⁴

MIŁOŚNIK/MIŁOŚNICZKA MUZYKI¹²

1. Często słucham muzyki. Mam ulubionego twórcę (wykonawcę).
2. Potrafię określić rodzaj muzyki (poważna, ludowa, rozrywkowa).
3. Potrafię rozpoznać instrument po brzmieniu.
4. Byłem(-łam) na koncercie.
5. Umiem zagrać na instrumencie dwie lub trzy proste melodie.
6. Potrafię zagrać gamę C-dur, a-moll, zapisać ją i nazwać dźwięki.
7. Dbam o własny instrument.
8. Wykonałem(-łam) koncert dla mojej gromady.
9. Przygotowałem(-łam) akompaniament do występu gromady, klasy lub szkoły.
10. Brałem(-łam) udział w muzycznej imprezie szkolnej.

1. Zaśpiewałem(-łam) co najmniej dziesięć piosenek i płaśów.
2. Nauczyłem(-łam) kolegów z podwórka, klasy lub gromady dwóch nowych piosenek lub płaśów.
3. Założyłem(-łam) swój śpiewnik, wpisuję lub wklejam do niego słowa piosenek.
4. Zorganizowałem(-łam) lub współorganizowałem(-łam) festiwal piosenki.
5. Byłem(-łam) na koncercie lub wysłuchałem(-łam) przynajmniej jednej audycji muzycznej.
6. Zaśpiewałem(-łam) dźwięki gamy.
7. Zorganizowałem(-łam) wraz z zuchami ze swojej szóstki „spotkanie z piosenką”.
8. Mam swojego ulubionego wykonawcę. Potrafię zaśpiewać jedną z jego piosenek.

Zadania dotyczące znajomości repertuaru piosenkarskiego związanego z tematyką zdobywanej sprawności można znaleźć także w innych sprawnościach zuchowych („Epidemiolog/Epidemiolożka”, „Gimnastyk/Gimnastyczka”, „Kolędnik/Kolędniczka”, „Lalkarz/Lalkarka”, „Młody Patriotka/Młoda Patriotka”, „Obywatel/Obywatelka Unii Europejskiej”, „Poliglota/Poliglotka”, „Przyjaciel/Przyjaciółka Nieznanego Świata” itd.)

Programy tropów zuchowych

ARTYŚCI/ARTYSTKI¹⁵

Zadania:

SZANTYMEN¹³

1. Wiem, co oznacza słowo „szanta”.
2. Wiem, do czego dawniej szanty były wykorzystywane na statkach. Potrafię odróżnić pieśni kubryku, wielorybnicze i szanty klasyczne.
3. Mam swój szantowy śpiewnik.

1. W kręgu rady postanowiliśmy spotkać się z muzami – opiekunkami sztuki i nauki.
2. Spotkaliśmy się z muzami, które przedstawiły nam różne formy sztuki.

12. *Programy sprawności zuchowych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 15.

13. *Programy sprawności zuchowych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 30.

14. *Programy sprawności zuchowych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 32.

15. *Programy tropów zuchowych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 10.

3. Nasze prace wykonane podczas majsterki z muzami zebraliśmy we wspólnym albumie sztuki zachowej.
4. Efekty naszych działań muzycznych i aktorskich nagraliśmy i udostępniiliśmy rodzicom oraz przyjacielom gromady.
5. Zorganizowaliśmy happening podsumowujący spotkanie z muzami.

Wskazówki dla kadry zachowej:

Trop „Artystów/Artystek” ma na celu ukazanie różnych dziedzin sztuki, takich jak poezja, muzyka, plastyka, taniec czy aktorstwo. Pozwala na fantazjowanie i zrealizowanie się twórcze dzieci. Uczy kreatywnego podchodzenia do problemów, trudności i zadań, zachęca do podejmowania działań innowacyjnych i oryginalnych, a także przyczynia się do rozwijania pomysłowości oraz przedsiębiorczości.

Można go zaplanować na przykład jako spotkanie zuchów z poszczególnymi muzami (na każdej zbiorce inna muza). Może być także wykorzystany jako wprowadzenie do innego tropu artystycznego (pogłębiającego znajomość wybranej dziedziny sztuki).

Przykładowe sprawności, jakie zuchy mogą zdobywać podczas realizacji tropu: „Grajek”, „Śpiewak/Śpiewaczka”, „Lalkarz/Lalkarka”, „Miłośnik/Miłośniczka muzyki”, „Mistrz/Mistrzynie robótek ręcznych”, „Miłośnik/Miłośniczka sztuk pięknych”, „Mistrz/Mistrzynie makramy”, „Rzeźbiarz/Rzeźbiarka”, „Modelarz/Modelarka”, „Mistrz/Mistrzynie origami”, „Plastyk/Plastyczka”, „Miłośnik/Miłośniczka filmu”.

MUZYKOLODZY¹⁶

Zadania:

1. W kręgu rady postanowiliśmy wstąpić do akademii muzycznej.
2. Spotkaliśmy się z muzykiem/piosenkarzem, który opowiedział nam o swojej pasji/zawodzie. Poznaliśmy instrumenty, z których korzysta w swojej pracy.
3. Poznaliśmy gamę, nauczyliśmy się zapisywać i odczytywać nuty.
4. Byliśmy na występie dowolnej formacji muzycznej.
5. Poznaliśmy różne gatunki muzyczne (np. muzyka chóralna, elektroniczna, instrumentalna, rock, hip-hop, pop, jazz). Próbowaliśmy wykonywać utwory tych gatunków.

6. Urządziliśmy wystawę poświęconą największym polskim kompozytorom.
7. Wykonaliśmy własne instrumenty.
8. Zorganizowaliśmy prezentację minilisty przebojów, podczas której naśladowaliśmy znanych wykonawców.
9. Zorganizowaliśmy kończący akademię wieczór „W krainie muzyki”.

Wskazówki dla kadry zachowej:

Muzykolodzy to znawcy muzyki – jej rodzajów, kompozytorów i wykonawców. Podczas realizacji tego tropu zuchy otwierają się na muzykę, poznają jej różne rodzaje i gatunki. Stają się wrażliwe na dźwięki i same próbują komponować. Poznają różne instrumenty i możliwości ich wykorzystania, starają się też wykonać własne instrumenty.

Zuchy mogą specjalizować się w jednym tylko rodzaju muzyki (np. muzyce kameralnej, jazzie, rapie, rocku) lub poznać ich więcej. Warto pamiętać przy tym o muzyce dawnej. Na zbiorce należy stworzyć zuchom możliwość obejrzenia różnych instrumentów i „pogrania” na nich, a także umożliwić im spotkanie z muzykiem.

Przykładowe sprawności, jakie zuchy mogą zdobywać podczas realizacji tropu: „Grajek”, „Śpiewak/Śpiewaczka”, „Miłośnik/Miłośniczka muzyki”, „Szantymen” (...).

Sprawności harcerskie, starszoharcerskie i wędrownicze

MUZYK/MUZYCZKA¹⁷

poziom trudności * – gra na wybranym instrumencie, potrafi zagrać kilka ulubionych utworów. Posługuje się zapisem nutowym

1. Nauczyłem/am się grać na wybranym instrumencie. Przygotowałem/am wybrany utwór, który zaprezentowałem/am przed większym gronem (drużyną, rodziną).
2. Zebrałem/am zbiór przynajmniej 5 ulubionych utworów, które potrafię zagrać na instrumencie (może być w postaci śpiewnika bądź zeszytu/segregatora nutowego).
3. Zapisałem/am w formie nut gamę w tonacji C, nazwałem/am jej dźwięki. Powiedziałem/am czym są i do czego służą: klucz wiolinowy, krzyżyk, bemol, kasownik.

poziom trudności ** – gra na wybranym instrumencie również w duecie/terciecie, właściwie dobiera utwory do okoliczności, zna najpopularniejsze utwory znanych kompozytorów

16. *Programy tropów zachowych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 11.

17. *Programy sprawności harcerskich*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 85.

1. W duecie (bądź w większym zespole) przygotowałem/am wybrany utwór muzyczny, który zaprezentowałem/am przed większym gronem (drużyną, rodziną).
2. Przygotowałem/am zestaw piosenek związanych z tematem ogniska/kominka drużyny. Akompaniowałem/am podczas ich wykonywania.
3. Rozpoznałem/am przynajmniej 5 utworów różnych kompozytorów – podałem/am nazwiska autorów.

poziom trudności *** – bierze udział w konkursach/przeglądach muzycznych, propaguje w swoim środowisku świat muzyki, angażuje się w oprawę muzyczną wydarzeń harcerskich

1. Wziąłem/wzięłam udział w konkursie/przeglądzie muzycznym.
2. Zorganizowałem/am wyjście zastępu lub drużyny na koncert (np. do filharmonii/opery/klubu muzycznego).
3. Wziąłem/wzięłam udział w przygotowaniu uroczystości harcerskiej, organizując oprawę muzyczną.

poziom trudności **** – komponuje utwory, rozwija swoją wiedzę w zakresie teorii muzyki tj. jej historii, zasad, kształcenia słuchu, wie co się aktualnie dzieje w muzycznym świecie, szczególnie w Polsce, propaguje tę wiedzę w swoim środowisku

1. Skomponowałem/am własny utwór.
2. Zorganizowałem/am spotkanie z muzyką dla drużyny bądź chętnych, podczas którego uczestnicy zapoznali się z dziejami muzyki oraz przykładowymi gatunkami bądź muzykiem je reprezentującym (np. spotkanie z jazzmanem).
3. Zaangażowałem/am się w działalność muzyczną w moim otoczeniu (orkiestra symfoniczna, zespół młotyczny).

GITARZYSTA/GITARZYSTKA¹⁸

poziom trudności ** – wykorzystuje gitarę do akompaniowania zastępowi/drużynie

1. Akompaniowałem/am drużynie przy wykonaniu minimum 5 piosenek (np. w czasie ogniska, na zbiórce).
2. Nastroiłem/am gitarę przy pomocy stroika.
3. Grając na gitarze wykorzystałem/am akordy barowe. Płynnie przechodziłem/am z nich na zwykłe i odwrotnie.

poziom trudności *** – sprawnie wykorzystuje gitarę do akompaniowania drużynie na zbiórkach i występach

1. Akompaniowałem/am drużynie przy wykonaniu minimum 15 piosenek. Poprowadziłem/am muzycznie co najmniej 3 ogniska/kominki.
2. Akompaniowałem/am drużynie/zespołowi przy wykonaniu piosenki na scenie (np. na festiwalu, przeglądzie piosenki harcerskiej).
3. Nastroiłem/am gitarę ze słuchu przy pomocy podanego dźwięku. Zestroiliśmy/am z sobą dwie gitary.
4. Dobrałem tonację wykonywanego utworu do konkretnej grupy wykonawców. W tym celu przetransponowałem akordy z jednej tonacji do drugiej.

PIOSENKARZ/PIOSENKARKA¹⁹

poziom trudności * – chętnie śpiewa z drużyną, inicjuje naukę nowych piosenek w zastępie, wie, jak dbać o swój głos, zna podstawowe zasady higieny głosu

1. Rozpocząłem/am śpiew kilku piosenek na zbiórce zastępu i zaśpiewałem piosenkę w duecie.
2. Nauczyłem/am zastęp 1 nowej piosenki.
3. Systematycznie w czasie próby wykonywałem/am przed lustrem ćwiczenia techniczne ust, języka, brody ułatwiające poprawne artykułowanie i śpiewanie (np. szerokie otwieranie ust, odpowiednie układanie języka i brody).
4. Zaśpiewałem/am przynajmniej 10 piosenek wybranych ze śpiewnika, z którego korzystam.

poziom trudności ** – występuje jako solista, doskonali swój warsztat śpiewaka

1. Wystąpiłem/am jako solista np. w szkolnym konkursie talentów, podczas szkolnego apelu czy festiwalu obozowego.
2. Zaśpiewałem/am 10 piosenek z pamięci.
3. Nauczyłem/am się poprawnego oddychania przeponą, umiem odpowiednio podprzeć dźwięk korzystając z przepony oraz śpiewać tak, aby nie obciążać strun głosowych.
4. Nauczyłem/am drużynę śpiewać 1 nową piosenkę (dobłą okazją są przygotowania do festiwalu obozowego lub innego występu).

poziom trudności *** – występuje przed większą, nieznaną wcześniej publicznością, pracuje nad osiągnięciem najlepszych dostępnych mu/jej możliwości wokalnych.

18. Programy sprawności harcerskich, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 86.

19. Programy sprawności harcerskich, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 86-87.

1. Wystąpiłem/am z przygotowanym wcześniej utworem/utworami w konkursie poza swoim najbliższym środowiskiem, np. w konkursie międzyszkolnym, gminnym, ogólnopolskim lub na chorągwanym festiwalu harcerskim.
2. Przygotowałem/am i wykonałem/am własną interpretację wokalną znanej piosenki harcerskiej.
3. Brałem/am udział przynajmniej 3 razy w zajęciach z emisji głosu.
4. Pokierowałem/am drużyną podczas przygotowania do wspólnego występu: dobrałem/am repertuar do możliwości drużyny, rozdzieliłem/am role, prowadziłem/am próby.

poziom trudności **** – doskonalili swoje możliwości wokalne, zna różne style muzyczne, na stałe jest zaangażowany/a w śpiew w zespole lub solo, organizuje warsztaty wokalne

1. Jestem solistą/solistką lub wokalistą/tką zespołu muzycznego czy chóru. Przynajmniej od 3 miesięcy uczestniczę w regularnych próbach i występach.
2. Przez przynajmniej 6 miesięcy uczęszczałem/am na lekcje śpiewu/emisji głosu z profesjonalistą (mogą odbywać się w ramach przygotowań zespołu z zadania 1).
3. Przeprowadziłem/am zajęcia wokalne dla harcerek i harcerzy z mojego szczepu lub hufca.
4. Nauczyłem/am się i zaśpiewałem/am publicznie piosenkę spoza swojego obszaru zainteresowań muzycznych – w stylu, którego zwykle nie słucham, nie śpiewam.

WODZIREJ/WODZIREJKA²⁰

poziom trudności *** – prowadzi ogniska, kominki i inne przedsięwzięcia kulturalne, przewodzi śpiewom w drużynie, prowadzi płyty i zabawy

1. Poprowadziłem/am kilka ognisk i kominików. Ustaliłem/am scenariusz, umiejętnie dobrałem/am repertuar, zaintonowałem/am piosenki.
2. Przewodziłem/am w śpiewie drużyny podczas zbiórek i w czasie wycieczek.
3. Wykonałem/am jedno z poniższych zadań:
 - » poprowadziłem jako konferansjer festiwal piosenki, w czasie którego wprowadziłem/am ciekawe przerywniki;

- » zorganizowałem/am z zespołem bal harcerski lub zabawę taneczną, w czasie których prowadziłem/am ciekawe konkursy i zabawy.

Zadania dotyczące znajomości repertuaru piosenkarskiego związanego z tematyką zdobywanej sprawności można znaleźć także w innych sprawnościach harcerskich, starszoharcerskich i wędrowniczych („Ekumenista/Ekumenistka”, „Etnograf/Etnografka”, „Europejczyk/Europejka”, „Liturgista/Liturgistka”, „Marynista/Marynistka”, „Obywatel/Obywatelka”, „Religioznawca/Religioznawczyni”, „Skaut/Skautka” itd.).

Śpiewniki piosenki harcerskiej

W latach 1910-2010 wydano kilkaset śpiewników harcerskich, o czym pisze w swojej pracy A. Lorańc²¹. Śpiewniki harcerskie zawierają nuty, nuty i słowa, bądź – najczęściej – tylko słowa piosenek.

Można dokonać podziału śpiewników z uwzględnieniem wydawcy, adresatów i przeznaczenia.

Śpiewniki wydawane były w zasadzie przez wszystkie jednostki organizacyjne – począwszy od drużyny (a niekiedy nawet zastępu), kręgu, szczepu, hufca, chorągwi, a skończywszy na Głównej Kwaterze ZHP. Śpiewniki wydawały również wymienione w artykule szkoły instruktorskie (CSIZ, SHS, CSIH). Ponadto śpiewniki wydawane były na okoliczność organizacji imprez kulturalnych lub jako pokłosie tychże (Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach), tudzież jako materiał metodyczny dla uczestników innych harcerskich przedsięwzięć programowych i kształceniowych (Operacja „Bieszczady-40”, Specjalnościowa Akcja Szkoleniowa). Adresatami śpiewników byli członkowie wszystkich gałęzi metodycznych, od suchów po wędrowników. Specjalne wydawnictwa opracowywane były także dla harcerek i harcerzy, jak również dla kadry instruktorskiej Nieprzetartego Szlaku – kierunku służby harcerskiej z dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną.

Przeznaczenie śpiewników były do wykorzystania podczas różnorodnych, bodaj wszystkich form pracy, takich jak konferencja, seminarium, kurs, obóz, rajd, wycieczka, zjazd, Zjazd ZHP itd.

20. *Programy sprawności harcerskich*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP, s. 89.

21. Zainteresowanych wyczerpującymi informacjami i zestawieniem śpiewników harcerskich odsyłam do pracy magisterskiej A. Lorańc, *Edycje śpiewników harcerskich w latach 1910-2010*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Marii Próchnickiej w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

W wybranych, nielicznych śpiewnikach harcerskich²² można odnaleźć uwagi i wskazówki metodyczne dla osób uczących piosenek. Zwykle wskazówki te zostały opracowane przez zawodowych muzyków, muzykologów, instruktorów i animatorów kultury, najczęściej aktywnie działającym na niwie harcerskiej kultury muzycznej.

Coda

Piosenka harcerska towarzyszy członkom ZHP w codziennych zajęciach i obowiązkach. Jest obecna na zbiórkach i biwakach, wycieczkach i rajdach, zimowiskach i obozach. Słowa i muzyka niejednej piosenki kołaczą się w głowach osób spod znaku lilijki splecionych węzłem przyjaźni także podczas zajęć szkolnych, pracy zawodowej, codziennego życia rodzinnego. Pozostaje mi zatem – przywołując wciąż aktualny czterowiersz Johanna Wolfganga von Goethe – zwieńczyć artykuł słowami:

*Gdzie słyszysz śpiew – tam wchodź,
Tam dobre serca mają.
Źli ludzie – wierzaj mi –
Ci nigdy nie śpiewają.*

Niech wolno mi jeszcze będzie wyrazić dość odważną tezę, że każdy, kto na dobre „wsiąkł” w harcerstwo, ten śpiewa, mruczy i nuci bez przerwy. I niech tak będzie przez kolejne stulecia!

22. W. Skoraczewski (opr. i red.), *Śpiewaj z nami*, Warszawa 1963, s. 5-14, W. Skoraczewski (opr. i red.), *Śpiewaj z nami*, Warszawa 1967, s. 5-12, J. Niedźwiecki (wyb. i opr. muz.), *Nasze piosenki*, Warszawa 1982, s. 5-10, K. Heering, *Śpiewnik harcerski*, Warszawa 1988, s. 7, J. Szczepańczyk, *Poradnik maestra*, cz. III, Załęcze Wielkie 1993, s. 3-11.

Literatura

- Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki (<https://bibliotekapiosenki.pl/strona/> , dostęp 22.03.2022).
- Fietkiewicz O. (red.). 1988. *Leksykon harcerstwa*, Warszawa.
- Heering K. (wyb. i opr. muz.). 1998. *Śpiewnik harcerski*, Warszawa
- Korcz W. 2013. *Po moich słowach w Opolu stałem się klasykiem* (<http://www.polskieradio.pl/7/477/Artykul/882579,Wlodzimierz-Korcz-po-moich-slowach-w-Opolu-stalem-sie-klasykiem> ,
dostęp 22.03.2022)
- Kwiatkowski T. 1937. *Zwyczajy i obrzędy harcerskie*, Warszawa.
- Kudasiewicz M. 1987. *Obrzędowy piec: zwyczajy, obrzędy, tradycje harcerskie*, Warszawa.
- Lorańc A. 2010. *Edycje śpiewników harcerskich w latach 1910-2010*, praca magisterska napisana pod kier. dr hab. Marii Próchnickiej w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Niedźwiecki J. (wyb. i opr. muz.). 1982. *Nasze piosenki*, Warszawa.
- Piosenka harcerska* (<http://stukam.pl/index.php/piosenka-harcerska/> , dostęp 20.08.2013).
- Programy sprawności wychowawczych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP.
- Programy sprawności harcerskich*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP.
- Programy tropów wychowawczych*, Załącznik do uchwały nr 85/XL Rady Naczelnej ZHP z dnia 26 czerwca 2021 r. w sprawie systemu instrumentów metodycznych ZHP.
- Programy znaków służb*, załącznik do uchwały GK ZHP nr 70/2003 z 26 czerwca 2003, s. 3-4.
- Skiba J. 1993. *Z dziejów piosenki harcerskiej. 1911-1939 pod lilii znakiem 1939-1945 harcerska*, Warszawa
- Skiba J. 1993. *Z dziejów piosenki harcerskiej. 1945-1956 w blasku ogniska*, Warszawa.
- Skoraczewski W. (opr. i red.). 1963. *Śpiewaj z nami*, Warszawa 1963
- Sprawności wychowawcze*, Załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 21/2014 z dnia 23 maja 2014 r. w sprawie zatwierdzenia „Regulaminu sprawności wychowawczych” oraz „Zestawu sprawności wychowawczych”, s. 129.
- Sprawności wychowawcze*, Załącznik do Uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 21/2014 z dnia 23 maja 2014 r. w sprawie zatwierdzenia „Regulaminu sprawności wychowawczych” oraz „Zestawu sprawności wychowawczych”, s. 173.
- Sprawności harcerskie*, załącznik do uchwały Uchwała Głównej Kwatery ZHP nr 24/2014 z dnia 11 czerwca 2014 r. w sprawie zatwierdzenia „Regulaminu sprawności harcerskich” oraz „Zestawu sprawności harcerskich”, s. 15.
- Szczepańczyk J. 1993. *Poradnik maestra*, cz. III, Załączne Wielkie.